

MINISTERIET

SLOTS- OG KULTURSTYRELSEN

RESTAURERINGSSEMINAR 2016

BRUG OG BEVARING - OPSAMLING

Hvad er det, vi bevarer? Hvordan gør vi det? Og hvorfor gør vi det i det hele taget?

Det gav **Restaureringsseminar 2016** nogle bud på, og at dømme efter indlæg og debat er der grund til både glæde og bekymring.

Den sidste torsdag i januar, hvor restaureringsseminaret traditionen tro afholdes, lagde Axelborg i København hus til de mere end 400 deltagere, der blev budt velkommen af dagens ordstyrer, Lars Juel Thiis, arkitekt MAA, adjungeret professor og nuværende formand for Det Særlige Bygningssyn. I såvel dagens indlæg som i kommentarer og spørgsmål fra salen tegnede der sig en række temaer, der havde særlig opmærksomhed. Det er disse temaer, der trækkes frem her.

For program og de enkelte indlægsholderes præsentationer klik **HER**.

Hvorfor bevarer vi?

Da Kunsten i Aalborg blev opført i 1972, var dommen hård. Bygningen blev sammenlignet med et bankhovedsæde og et marmortalads og blev kaldt en anakronisme og et udtryk for elitens statiske kunstsyn. Bygningen blev fredet i 1995, og da havde tonen fået en anden lyd; museet blev beskrevet som et generøst, favnende og ikonisk byggeri. Det fortalte arkitekt MAA Trine Neble og understregede dermed, at holdninger til bygninger og bevaring ændrer sig.

Det er årsagen til, hvorfor man bevarer, der var omdrejningspunktet for indlægget fra Mia Geijer, Ph.d. og bygningsantikvar ved Länsstyrelsen Örebro. Hun mente, at man må vide, hvorfor man bevarer, som en baggrund for, hvordan man gør det. Bevidst brug af kulturarven kan være med til at bygge en nation, og man kan lære sit land at kende og forstå samfundet ud fra f.eks. bygningskulturen, der fortæller om et samfunds historiske fremskridt. Derfor bør også nyere miljøer som industrialanlæg og modernismens bygninger bevares, selv om man tidligere ikke ville have anset dem for at være kulturarv.

Mia Geijer pegede på, at der i dag er strømninger tilbage mod rekonstruktion som et pædagogisk projekt og kulturarv som et turistformål. Kulturarven bliver på den måde en faktor i samfundsudviklingen, hvor den ses som en økonomisk ressource og skal bruges og udvikles – det betyder, at vi ikke længere arbejder med bevaring, men med udvikling. Mia Geijer slog fast, at kulturarv til alle tider har været politisk og stadigvæk er det. Hun advarede om, at for meget fokus på kulturarv som økonomi og politik risikerer at fjerne bevaring fra formålet om, at man kan forstå et samfunds udvikling via kulturarven.

Hvad bevarer vi og hvordan?

Hvis formålet med bevaring er at vise væsentlige træk af samfundets udvikling, kommer der hele tiden nye typer af bygninger og anlæg i spil til fredning. Det gælder f.eks. industrianlæg som nu står tomme, og som især udmærker sig som samlede anlæg. Det gælder velfærdssamfundets boliger med rækkehuse og almene boligbebyggelser. Det er anlæg i en større skala end hidtil og med en anden arkitektur og udtryk, så det kræver andre argumenter og en anden håndtering.

Et andet formål, som bygningsfredningsloven omfatter, er at tilstræbe, at de fredede bygninger får en hensigtsmæssig funktion, der tjener til deres opretholdelse på længere sigt. Det giver udfordringer med funktionstømte bygninger. Som Arne Høi, arkitekt MAA og indtil februar 2016 kontorchef i styrelsen, pointerede, kan styrelsen ikke løse dette problem, men kan vurdere indkomne ansøgninger på baggrund af fredningsværdierne. De kulturhistoriske og arkitektoniske værdier, der ligger til grund for en fredning, danner dermed også grundlag for behandling af en byggesag på en fredet bygning.

Dorte Mandrup, arkitekt MAA og medlem af Det Særlige Bygningssyn, fortalte om en byggesag, Synet har været involveret i, på Thorvaldsens Museum; et gesamtkunstwerk, hvor det er vanskeligt at ændre noget, uden at det går ud over helheden. Et ønske om at etablere nye glasdøre i hovedfacaden blev afvist, fordi idéen om, at store, tunge porte skal erstattes af glaspartier og spejlende flader uden stoflighed ikke kunne accepteres – samtidig vil en åben dør danne en ret linje, der ikke harmonerer med de eksisterende portåbningers hældende linjer, og vil dermed ændre facadens geometri uheldigt.

Et andet gesamtkunstwerk er Den Frie Udstillingsbygning, som arkitekt MAA, Ph.d. Bente Lange fortalte om. Hun har stået for en udvidelse af udstillingsbygningen, der har gjort huset mindre, men også større, idet en tilbygning af Tyge Hvass er fjernet, mens bygningen er blevet udvidet nedad ved en udgravning af en underetage. Den havde kun funktion som opklodsning af salene ovenover og har dermed aldrig været en del af fredningsværdien. Bente Lange pointerede, at en restaurering ikke kun handler om at løse praktiske krav på en nænsom måde, men også at forstå og holde fast ved idéen fra den oprindelige bygning. Ligesom kunsternes tilgang i sin tid havde været ved opførelsen af Den Frie, har restaureringen søgt at få meget ud af lidt og at arbejde videre med den skaberkraft og vovemod, bygningen er et resultat af.

Også Kunsten er en bygning, hvor detalje og helhed går op i en højere enhed. Museet er tegnet af bl.a. Alvar Aalto, der arbejder i den mindste detalje fra dørhåndtag til forskalling og smukke overflader. Trine Nebbe, der har stået for et stort om- og tilbygningsprojekt, fortalte, at den tilgang og omhu er ført videre i det nye projekt og dets materialer; et betongulv i kælderen er f.eks. smukt forarbejdet. Som arkitekt påtager man sig et stort ansvar; man skal forstå, hvad der gør en bygning fantastisk, ikke bare for arkitekter, og have respekt for de oprindelige tanker. I Kunsten handler det bl.a. om lysforhold, der er en del af de bærende fredningsværdier og årsagen til, at Det Særlige Bygningssyn sagde nej til nedrivning af en væg i foyeren, der ville have ændret lysforholdene drastisk. Til gengæld fik man lov til at lave dørene i væggen bredere, så både ønskerne til funktion og bevaring kunne opfyldes.

Det lykkedes også i Horsens Ting- og Arresthus fra 1902. Arkitekt MAA Jens Ole Laursen fortalte om projektet, hvor den største udfordring var at bruge fløjen med arresten og de oprindelige fængselsceller, der i sagens natur er små og har små vinduer. Hvordan ændrer man rum, der er bygget til, at folk ikke må komme ud, til et åbent og kreativt kontorfællesskab? Det blev løst ved, at to celler blev slået sammen. Der blev skåret et hul i muren mellem cellerne med en lysning af rå jernplader, så det er klart defineret og let at forstå, at det er et hul, der er kommet til. Jernet blev også brugt til at skabe adgang til de højtsiddende vinduer via en hylde-trappe, og tremmerne i vinduerne er blevet savet over og hængslet, så de kan åbnes og bruges som flugtvej.

Jens Ole Laursen fortalte også om et tilsvarende projekt med Bjerre Ting- og Arresthus opført i 1846 som et fint, senklassicistisk hus med symmetrisk hovedform og facade. I 1911 blev det oprindelige hus bygget til med en lidt voldsom bygning og har fået en meget karakteristisk form, og det er måske netop dén tilbygning, som man nok ikke ville have tilladt i dag, der gør bygningen til noget særligt.

Det samme gør sig gældende for Store Tårn på Christiansø, der er fra 1684-85 og består af to ringmure. Imellem murene er senere opført et fyrtårn, der gør anlægget endnu mere karakteristisk. Tårnet er kulturhistorisk og miljømæssigt vigtigt, men er ikke et arkitektonisk værk; derfor har det en større robusthed ift. ændringer. Arkitekt MAA Mette Maegaard fortalte om et projekt på tårnet, der skal restaureres for ikke at forfalde og samtidig have en ny funktion. I forløbet blev forskellige tilgange diskuteret, og i Venezia-Charterets ånd valgte man at tilføje nyt fra vores egen tid og lade resten stå så uantastet som muligt. Det har bl.a. resulteret i et nyt glastag, der i moderne udtryk er udført så nænsomt som muligt i forhold til tårnet, og som gør det muligt at give tårnet en funktion.

Projekterne viser forskellige tilgange til, hvilke senere tilføjelser, man i tidens løb og i dag vælger at fjerne eller bevare. I Bjerre og på Christiansø er de senere tilføjelser, der ikke har forholdt sig særlig nænsomt til de oprindelige bygninger, bevaret og er netop med til at give bygningerne en særlig karakter. På Kunsten er der både udvidet og ombygget, men på en måde, så man med Trine Nebles ord ikke kan se, at de har været der. Det samme er gældende for Thorvaldsens Museum og til dels Den Frie. Her har man til gengæld valgt at fjerne tilbygningen af Tyge Hvass, lige som man i Kunsten har fået lov til at fjerne en udsmykning af Poul Gernes efter en nøje dokumentation.

Der skal være nogen, der siger nej!

Det gik igen hos både medlemmer af Det Særlige Bygningssyn og de praktiserende arkitekter, at det er en fordel, at der er et Bygningssyn, der engang imellem siger nej til et projekt. Det betyder, at man bliver nødt til at tænke anderledes og finde nye løsninger, der ofte ender med at være enklere og bedre. På Thorvaldsens Museum blev løsningen ganske pragmatisk at anvende de eksisterende porte som indgangsdøre ved at bygge motorer ind i dørene, så de kan åbnes ganske let. På Kunsten endte arkitekterne med at være enige i Synets krav om at bevare lysforholdene og fandt en anden løsning.

Ikke kun Synets medlemmer siger nej, det gør mange borgere også, når fredede og bevaringsværdige bygninger lider overlast – eller man frygter, at de gør. Christoffer Harlang, arkitekt MAA, professor og tidl. formand for Det Særlige Bygningssyn, mente, at det ramaskrig, der er kommet flere steder i forbindelse med affredninger, er et godt tegn; tidligere ville folk helst ikke have deres huse fredet.

Dialog, samarbejde og formidling

Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur kan være en markant vagthund, men er også med til at sige ja. Foreningen har ret til at rejse fredningssager direkte for Det Særlige Bygningssyn, og det skal vi ifølge Arne Høi være glade for; meget ville af ressourcemæssige årsager ikke være blevet fredet, hvis det ikke havde været for dette arbejde.

I det hele taget ønsker styrelsen at styrke arbejdet med de fredede bygninger med forskellige typer af samarbejde og dialog. Hvis det skal give mening at frede et stort anlæg som f.eks. Spritfabrikkerne i Aalborg, der nærmest udgør en hel bydel, skal bygningerne også kunne bruges. Imens styrelsen lavede fredningsforslag for Spritten, arbejdede ejerne på forskellige forslag til, hvordan anlægget kan bruges, og fredningen er således gennemført sideløbende med en proces, der sikrer anlægget en funktion.

Det har styrket dialogen med ejere af fredede bygninger, at de bærende fredningsværdier i dag beskrives, bl.a. som en følge af fredningsgennemgangen. Det giver en øget forståelse af værdierne og måske for nye potentialer.

Christoffer Harlang mente, at det har været nødvendigt at skabe overblik over de bærende fredningsværdier, for når man griber ind i folks private ejendomsret, skal man begrunde det ordentligt. Det Særlige Bygningssyn har løbende forsøgt at skærpe argumentationen for at forklare, hvad de bærende værdier er. Som Vibeke Andersson Møller, kulturhistoriker og tidligere medlem af Det Særlige Bygningssyn, formulerede det, er det et pædagogisk arbejde at fortælle, hvorfor en bygning er fredet – det giver en faglig præcision, men er også et vigtigt formidlingsarbejde. Samtidig og eftertid skal kunne forstå, hvorfor vi gør som vi gør – man skal ikke nødvendigvis være enig, men det skal være forståeligt for den enkelte husejer, hvorfor de må det ene og ikke det andet.

Kommunernes ansvar og de bevaringsværdige bygninger

Fra salen kom en opfordring til, at Det Særlige Bygningssyn, når fredningsgennemgangen er slut, holder et arrangement for kommunerne og deres lokalpolitikere og fortæller dem, hvilken vigtig opgave, de har. Det er de politiske beslutninger, der er afgørende for, hvad der sker i kommunerne – forvaltningerne kan have mange ønsker, men politikerne bestemmer. Der blev udtrykt bekymring over, at tilgangen i dag er kortsigtet – borgmestre og lokalpolitikere sidder kun i fire år, mens bevaring bør tænkes langsigtet.

En fredning gælder kun det enkelte hus, mens helhederne giver det fulde billede af et sted, og det er kommunernes ansvar at håndtere dette f.eks. via lokalplaner. De steder, hvor en helhed er godt bevaret, er det ikke bygningsfredningens skyld, men skyldes kommunen, der har lavet en god og præcis bevarende lokalplan. Samtidig skal man være opmærksom på, at for detaljerede lokalplaner kan risikere at give en standardiseret bevaring, hvor man mister variationen.

En udfordring er også ressourcer og arbejdsgrundlag; et indlæg nævnte f.eks. begrænsningerne, der kommer af at arbejde i en kommune, hvor kun dele af kommunen er omfattet af et kommuneatlas, og hvor atlasset endvidere er fra 1990'erne og ikke har bygninger opført efter 1940 med.

Styrelsens situation og det faglige miljø

Ikke kun kommunerne er under pres. Fra 1. januar 2016 er Kulturstyrelsen fusioneret med Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme (SLKE) i den nye Slots- og Kulturstyrelse. Som et led i udflytningen af statslige arbejdspladser skal 60 medarbejdere i den nye styrelse flytte til Nykøbing Falster. Udflytningen forventes at ske tidligst primo 2017, fortalte Morten Lautrup-Larsen, vicedirektør i Slots- og Kulturstyrelsen. Det har givet ekstraudfordringer på personalesiden, hvor flere medarbejdere og to kontorchefer, Jesper Dahl og Arne Høi, har forladt styrelsen. Fusionen giver også en udfordring med habilitet, da styrelsen i forhold til de fredede bygninger, som styrelsen selv ejer, nu skal give tilladelse til sig selv. Dertil er udarbejdet nogle procedurer, hvor departementet vil træffe beslutning i de situationer, hvor styrelsen mener noget andet end Det Særlige Bygningssyn – i praksis vil det ske ganske sjældent.

Både den tidligere og den nuværende formand for Det Særlige Bygningssyn var meget kritiske over for udflytningen.

Christoffer Harlang påpegede, at arbejdet med de fredede bygninger er karakteriseret af en meget grundig forberedelse og stillingtagen, der med udflytningen vil blive præget af ressourceknaphed og prioritering af sager i styrelsen, som kan give nogle udfordringer for Bygningssynets arbejde. Det har Synet flere gange påpeget over for ministre og direktører.

Lars Thiis tilsluttede sig, at Bygningssynets arbejde ikke kan fungere, hvis fundamentet, dvs. styrelsens medarbejders faglige arbejde, kompromitteres. Han udtrykte sympati for fornuftige og relevante udflytninger af arbejdspladser, hvis kvaliteten ikke belastes, og på de områder, hvor det giver mening. Det gør det efter hans mening ikke her, og udflytningen har allerede medført et videnstab. Ansatte kan måske erstattes, men det tager tid at opbygge et fagligt miljø, og det vil påvirke sagsbehandlingen både kvalitativt og tidsmæssigst. Han konkluderede, at det er en forkert beslutning, der kan medføre, at kulturarven kan blive voldsomt trængt i fremtiden.

Kulturarv under pres

Kulturarven er i denne tid således under pres, både pga. udflytningen og samfundets stigende krav til, at kulturarven kan bruges og være en stadigt stigende del af en økonomisk og politisk dagsorden.

Det er et problem, hvis kulturarv skal bidrage til kommercialisering og udvikling, bl.a. fordi det giver et pres på bygningerne med nye funktioner. Det gælder ikke kun de funktionstømte bygninger, men også bygninger, der ønskes brugt til noget andet end planlagt, f.eks. de mange store ejendomme, der bliver udstykket i ejerlejligheder. Der blev fra salen nævnt en række bygningstyper, der lige nu er særligt udsatte, fordi funktionerne flytter ud: sygehuse, landbrugsejendomme, industri anlæg, møller, anlæg fra den kolde krig og kirker, der tages ud af brug. For nogle af bygningstyperne kunne temagennemgange give et overblik over værdierne.

Energirenovering er også en udfordring, selv om fredede bygninger har mulighed for at blive fritaget for bygningsreglementets energikrav – det kan af

og til være nødvendigt at energioptimere for at beskytte andre dele af en fredet bygning f.eks. imod skimmelsvamp. For den nyere tids bygninger kan der opstå problemer omkring miljø, hvis der findes PCB, bly og asbest.

En af de helt store udfordringer for bygningskulturen ligger i at få udviklet et system til at håndtere de bevaringsværdige bygninger, og her ligger et stort ansvar hos kommunerne.

Bevaring og brug

Brug bør ske på den fredede bygnings præmisser og på baggrund af en udpegning af de bærende fredningsværdier. Vibeke Andersson Møller sammenfattede i sit indlæg styrelsens arbejde og dagens tema ganske kort med følgende ord:

*Vi skal finde det vigtige i stort som i småt, vi skal forklare det, så det får en forståelig og brugbar betydning for borgerne, og så skal vi bevare det uden at fastfryse alt – et fredet hus skal kunne bruges, men det skal ikke kunne bruges til hvad som helst. Det er en lille del af den danske bygningsmasse, der er fredet, så vi kan godt tillade os at stille krav til disse bygninger – meget **kan** være muligt, men ikke **alt skal** være muligt.*

Tekst:

Dorthe Bendtsen, arkitekt MAA, journalist DJ,
Center for Bygningsbevaring